

PETŐFI ÉS A HATVANAS ÉVEK OROSZORSZÁGA

1970 tavaszán, Moszkvába indulásomkor Balogh Edgár feladatot rótt rám: keressen meg Szasát, és kérjek tőle kéziratot Petőfiről a *Korunk* számára. „Ki az a Szasa — kérdeztem értetlenül —, és mi köze van Petőfihez?” — „Nem ismeri Gerskovicsot, irodalmunk moszkvai kutatóját?! Az *En tintás esztergapádomban* megírtam, hogyan látogattuk meg együtt Kós Károlyt 1963-ban, amikor Szasa Kolozsváron járt.”

Alekszandr Gerskovicsot megkerestem, s így kezdődött barátsággá alakuló ismeretségem a magyar irodalom orosz fordítójával és népszerűsítőjével, aki a Vörös Hadsereg húszéves hadnagyaként kezdett magyarul tanulni, s később, már képzett színháztörténészként főleg Petőfi kedvéért járta végig Segesvárt és Bukarestet, Budapestet és Irkutzkot, beszélgetett szakemberekkel, és böngészett régebbi és újabb forrásmunkákat könyvtárakban és levéltárakban, e lelkes érdeklődés és alapos tájékozódás eredményeként más munkái mellett megvalósítva értékes, egyéni meglátásokat tükröző, 1970-ben megjelent monográfiáját Petőfi drámaköltészetéről. (Erről írta Nagy János az *Alföldben*: „Hogy lehet összehordani ennyi tudást, ennyi ismeretanyagot egy idegen könyvbe?! A korszerű szemlélet, a széles körkép, a reális értékelések lenyűgöztek. S még egy. Ez talán a legjobban. A szerző Petőfi iránti szeretete.”) Gerskovics folytatja azóta is a sort, többek között a Petőfi életművének oroszországbeli elterjedését és hatását bemutató könyvével, mely a 150. évfordulót köszönti.

Mindezt és még sok egyebet már csak később tudtam meg róla, vagy magától Szasától, mikor az Alekszandrovszkij parkban, a padok festése miatt tízpercenként tovább vándorolva „meginterjúvoltam”, majd leveleiből jobban megismertem, illetve véletlen találkozások folytán: Gyurkó László *Szerelmem, Elektra*-jának moszkvai előadásán a műsorfűzet bevezetője alatt a Gerskovics név állt; a folyóiratok ismertetéseiből kitűnt, hogy a magyar dráma múlt évi, egész Szovjetuniót átfogó fesztiválján ő volt az egyik fő szervező, fordító és zsűritag; nemrég híre jött, hogy készülnek a romániai dráma fesztiváljára, s ez az esemény, sok másához hasonlóan, szintén nem múlik el a közreműködése nélkül. Évről évre mind több magyar kulturális vonatkozású, orosz nyelvű kiadvány megjelentetésében vesz részt.

E néhány, részben szubjektív vonatkozású adat egy sokoldalú szakember alkotói arcképének megrajzolásához nem elegendő, csupán érdeklődési körének kis szeletét villanthatja fel. Bemutatása tulajdonképpen kissé el is késett — neve már nálunk sem ismeretlen. A *Korunk* méltatta Fábri Zoltán filmrendezőről írt kismonográfiáját és a *Poetyicseskij tyeatr Petőfi-t* (1970. 10. és 12.), s az utóbbiból egy részletet is közölt fordításban (*Egy Petőfi-legenda nyomában*. 1971. 7.). E könyv *Petőfi Zöld Marcija* című fejezetét a marosvásárhelyi *Igaz Szó* publikálta.

Petőfiről írt munkái a megismertetés mellett a tudományos kutatás céljait is szolgálják. (Tegyük hozzá: Gerskovics nem áll egyedül ezen a téren a Szovjetunióban, hasonló szerepet tölt be az ukrán közéletben Kira Sahova, a kijevi egye-

tem docente, aki Petőfiről írja doktori disszertációját.) Petőfi orosz nyelvű népszerűsítéséhez nagymértékben hozzájárult a hosszú ideig emigránsként Moszkvában élt író, Hidas Antal sok kiadást megért regényes monográfiája. De ne mellőzzünk itt legalább egy rövid utalást a Petőfit közvetlenül megismertető fordításokra. Az októberi forradalom előtt, miután 1857-ben V. Benediktov elkészítette az első átlüktetést Petőfiből, tucatnyian közölték verseit folyóiratokban, antológiákban. E fordítások többsége közvetítő nyelv segítségével készült. A szovjet korszakban megindult tömeges kiadások fordítóinak java része eredetiből dolgozik. Csak 1946-tól közel másfél milliónyi az oroszul megjelent Petőfi-kötetek példányszáma. Ebből egyedül a múlt évi 622 lapos, 350 művet tartalmazó kiadvány 300 000-es példányt ért el.

A legtöbb Petőfi-kötet kiadásának szervezője, szerkesztője és a prózaszövegek fordítója Kun Ágnes, Hidas Antal felesége (egy időben Anna Krasznova néven szerepelt). Nyugodtan beszélhetünk összeforrott orosz fordítói gárdáról, mely Petőfi műveinek mind tartalmát, hangulatát, mind pedig — a lehetőségek határain belül — ritmusát, dallamát is tükrözni tudta. A fordítások minőségét, színvonalát Nyikolaj Csukovszkij, Vera Inber, Mihail Iszakovszkij, Szamuil Marsak, Leonyid Martinov, Borisz Paszternak, Nyikolaj Tyihonov és más szovjet költők neve fémjelzi. A *Tigris és hiéna* című dráma Gerskovics hozzáértő tolmácsolásában jelent meg.

Az alább közölt anyag a *Petőfi és Oroszország* című, készülő monográfia egy fejezete.

G. E.

Különböző utakon hatoltak be a külföldi országok költői Oroszország életébe. Gyors egymásutánban megjelenő fordítások révén jutott el az orosz olvasóhoz Byron és George Sand, Heine és Béranger.

Petőfi sorsa Oroszországban eleinte másként alakult. A múlt század hatvanas éveinek haladó orosz társadalmá először a hazája felszabadításáért életét áldozó nemzeti hőst látta benne, s csak azután ismerte meg közelebbről Petőfit, a költőt. Ez a kezdeti fogadtatás semmiképpen sem csökkentette költészetének elismerését, ellenkezőleg: különösen vonzóvá tette azok szemében, akik szomjúhozták a változást Oroszországban.

Azoknak az oroszoknak a nemzedéke, akik jelszavukká tették Dobroljubov sürgetését: „Kevesebb szót és több tettet!“, Petőfi forradalmi hőstettét semmivel sem becsülte kevesebbre, mint költői tevékenységét. Annál is inkább így volt, mert verseit egyelőre csak hallomásból ismerték, míg halála a szabadságharcban az I. Miklós cár seregeivel vívott fehéregyházi csatában önmagáért beszélt.

A huszonhat évesen elpusztult Petőfi, akárcsak Dobroljubov, alig több mint öt évet adhatott életéből az irodalomnak. [...] Életével Petőfi az orosz társadalom előtt úgy jelent meg mint annak az új embernek a típusa, akiről álmodozott, és akinek megszületését szorgalmazta az orosz forradalmi demokrácia.

Petőfi megjelenésének „titka“ a hatvanas évek orosz sajtójában tehát nemcsak magának Petőfinek az érdemeivel, hanem azzal is magyarázható, hogy a jobbjágreform vajúdásának korszakában Oroszországnak is nagy szüksége volt hasonló jellemekre, kereste és népszerűsítette a harcos tulajdonságokat művészeiben és költőiben. Nem lehet csodálni, hogy a haladó gondolkozású oroszok oly nagy rokonszenvvel viseltettek Magyarország iránt, mely nem sokkal azelőtt forradalmi felindülést élt át. Turgenyev nemrég megtalált, Pauline Viardot-hoz írt levelei be-

szédes bizonyítékai ennek a rokonszenvnek. 1858. november 18-án Turgenyev Pétervárról így írt a Budapesten vendégszereplő francia énekesnőnek: „Elégedett-e közönségével, s mi a benyomása a magyarokról? Én mindig különös vonzódást éreztem ez iránt az energikus és lovagias nemzet iránt.“

A forradalmi demokraták a művész társadalmilag hasznos tevékenységét a legfőbb erény rangjára emelték. „... a társadalomban az emberek nemcsak azért élnek, hogy elmélkedjenek és eszmét cseréljenek — írta Dobroljubov 1860-ban *Mikor jön el az igazi nap?* című cikkében. — Az eszméknek és fokozatos fejlődésüknek jelentősége onnan ered, hogy már létező tényekből nőnek ki, és ezért mindig egy, a valóságban végbemenő változásnak előhírnökei. Bizonyos helyzet szükségleteket teremt a társadalomban, a szükséglet tudatosává válik, a köztudatba átmentése után közvetlenül tényleges változásnak kell bekövetkeznie, hogy a mindenki tudatos követelés kielégítést nyerjen. Kell tehát, hogy bizonyos eszmék és törekvések *tudatosítási* periódusát *megvalósulásuk* periódusa kövesse; a fejtegetések és beszélgetések után tettek kell jönnie...“

Petőfi tehát éppen akkor, a történelemnek abban a szakaszában keltette fel az orosz társadalom érdeklődését, amikor Oroszországban az elvont elmélkedés helyett eljött a cselekvés, a tett ideje. Hogy az akkoriban oly népszerű Turgenyev-regények alakjait idézzük, a Ruginok ideje lejárt, Oroszországnak Inszarovokra volt szüksége. Jellemző, hogy *Előestén** című regénye férfi hőseül Turgenyev nem Berszenyevet, ezt a derék orosz nemest, hanem a bolgár Inszarovot választotta. A köztük levő különbségről szólva Dobroljubov felhívta a figyelmet Inszarovnak egy olyan jellemvonására, mely véleménye szerint hiányzik az orosz típusból: „Személyes jólétét nem helyezi ellentétbe azzal a szenvedélyes vágygal, hogy hazáját felszabadítsa.“ Más szavakkal: az orosz számára, Dobroljubov meggyőződése szerint, a haza felszabadításáért harcolni egyenlő a lemondással a személyes boldogságról, a jólétről és nyugodt életről. „Ilyen gondolat — folytatta Dobroljubov —, amennyire természetes a nemes orosz tudósnak, Berszenyevnek, eszébe sem juthat az egyszerű bolgárnak. Ellenkezőleg, azért oly fáradhatatlanul tevékeny hazája szabadságáért, mert ebben látja egyéni nyugalmát, életének boldogságát; ő nem törődne elnyomott hazájával, ha csak valami egyébben találna kielégülést. De ő sehogyan sem tudja magát külön képzelni hazájától.“

Dobroljubovnak Inszarovról, egy irodalmi hősről mondott szavait sok mindenben Petőfire is vonatkoztathatjuk, azzal a megkötéssel, hogy míg Inszarov tevékenységi területe még nem maga a harc, csak a „harc készütség“ volt, míg az igazi hősi vonások csak potenciálisan léteztek benne, addig Petőfi egész életével és alkotásával történelmileg mint művész és harcos egyszerre, egyidőben jelent meg. A tett Petőfi számára a valóságban az általa vallott eszmék igazolásává vált.

Az *Előestén*-ben Berszenyev ugyanazt akarja, amit a bolgár Inszarov. De a különbség köztük abban rejlik, hogy Berszenyev, aki szintén képes lenne áldozatra és hőstettekre az eszme nevében, mint Dobroljubov írja, ezt a percet „titkolt fájdalommal várja, görnyedten, meghajolva a sors előtt“, akárcsak az a „nagy-lelkű lány, aki atyja megmentése kedvéért rászánja magát arra, hogy a gyűlölt férfival házasságra lépjen“. Inszarov ezzel ellentétben szenvedéllyel, türelmetlenül várja a napot, amikor harcba léphet, úgy áhítozza a tett idejének eljövételét, „mint szerelmes ifjú a lakodalom napját, amikor a szeretett lánnyal egybekelhet... A haza szabadságának szeretete Inszarovnál nem ítélőképességében, nem szívében, nem elképzelésében van: betölti egész szervezetét...“

* Magyarul A küszöbön címmel is megjelent. (A ford. megjegyzése)

Nem véletlen, hogy Turgenyev nem mutatta meg Inszarovot a tett, a harc közepette; a regény lényege ily módon semmiképpen sem a hősi magatartás demonstrációjában rejlik.

Hát akkor miben? — kérdezhetjük. — Abban a gondolatban, hogy Oroszországban feltétlen szükséglet az új ember megszületése, hogy véget ért nemcsak a Csicsikovok, Manjilovok, Nozdrjovok, Szkvoznjik-Dmuhanovszkijok és hasonló Szobakevicsek* korszaka, de a vége felé közeledik a diványon heverve tűnődő Oblomovok ideje is. „Goncsarov regényét olvasva — szögezte le Dobroljubov — a közönség megértette, hogy Oblomov rokona a »fölösleges emberek« érdekesebb irodalmi képviselőinek, megállapította, hogy ezek az emberek valóban fölöslegesek, és hogy pont annyi hasznot hajtanak, mint Ilja Iljics, a jó fiú.“

Mikor Inszarovot tette az *Előestén* hősévé, és teljes rokonszenvével ábrázolta alakját, Turgenyev akarva, nem akarva választ adott arra a kérdésre, hogy a jobbágyreformot követő korban milyen típusú emberekre van szüksége Oroszországnak.

De mi az oka annak, hogy a regény hőse nem orosz, hanem bolgár? Ez a kérdés magában rejtja az Oroszországban születőben levő „új emberek“ problémájának kulcsát. Már Dobroljubov különös figyelmet szentelt ennek a körülménynek, és említett cikkében hangsúlyozta, hogy ez nem „egyszerűen a szerző fantáziájának szeszélye“: „Kiválasztott magának egy bolgárt — mondják —, de talán éppúgy választhatott volna cigányt is vagy mást...“

Erről elmélkedve, a mélyre látó kritikus a főhős kiválasztásában a regénynek valósággal a legfőbb értelmét vélte felismerni. Szó szerint ezt írta: „Azt hisszük, hogy a bolgár helyébe valóban lehetett volna más nemzetiséget is tenni — szerbet, csehét, olaszt, magyart —, csak nem lengyelt, nem orosz. Hogy nem lengyelt, az persze világos; és hogy miért nem orosz — épp ebben rejlik az egész probléma...“

Itt Dobroljubov, aki kizárólag hazája „belső ügyeivel“ foglalkozott, először — és tudomásunk szerint egyetlen alkalommal — a többi európai népnél megnyilvánuló nemzeti felszabadító érzelmek komplexumához fordult, párhuzamba állítva azokat Oroszországgal. Az Inszarovok tipológiáját (ezt a következő képletben fejezi ki: „szavai és tettei nem térnek el egymástól“) kiterjeszti a többi, *nemzeti felszabadító* harcot vívó európai népre. Közéjük tartozónak tekinti a bolgárokon kívül a szerbeket, cseheket, olaszokat és magyarokat, vagyis lényegében Közép- és Délkelet-Európa valamennyi országát, melyek abban a korszakban nemzeti felszabadulásukért harcoltak az osztrákok vagy a törökök ellen. A lengyelekre vonatkozó kitétel nyilvánvalóan a cenzúrára való tekintettel került be a megfogalmazásba, és arra céloz, hogy a hatvanas évek Oroszországában szabad volt „beszélni bármely nép nemzeti felszabadító harcáról, azok kivételével, amelyek, akár csak a lengyelek, az orosz önkényuralom elnyomása alatt szenvedtek“.

De miért véli úgy Dobroljubov, hogy Inszarov bármi lehetett volna, csak nem orosz? „Hiszen a regényben — mondja nem minden ironia nélkül — nem cselekszik, csak készül a tette; erre egy orosz is képes. Jelleme szintén feltalálható orosz köntösben is, különösen ilyen megnyilvánulásaiban.“ De kiderül, hogy nem így van. Dobroljubov és a többi forradalmi demokrata lendületesen igyekezett bebizonyítani a haladó orosz társadalomnak, hogy Oroszország minden nagysága ellenére, annak ellenére, hogy — mint írja — „mi uralkodó nép vagyunk, és minket senki sem nyom el“, itt Inszarov típusú emberek nem születnek. Hamarabb

* Gogol-hősök. (A ford. megjegyzése)

születnek az elnyomott, függő országokban, ahol az emberek már az anyatejjel szívják magukba „a gyűlöletet az elnyomókkal, az elégedetlenséget a fennálló renddel szemben“. Az oroszországi fejlődés bonyolult és sajátos volta a balkáni világgal ellentétben éppen abban fejeződött ki, hogy a leigázó külső ellenség helyett, akivel harcban állva egyesül egy közös és világosan megfogalmazott cél körül az egész társadalom, itt a „hazai törökökkel“ kellett szembeszegülni, ahogy Dobroljubov a cári kormányt nevezte. Az orosz Inszarovok elvesztik a fejüket, és „az ellenerők nagy tömege“ félenkséget kelt bennük, megelégszenek kicsinyes és fölösleges bravúros kirohanásokkal, és lendületük kifulladás, még mielőtt az igazi komoly tethöz eljutnának. „Nem akarózik nekik kezüket felemelni, hogy rá-sújtsanak arra a fára, amelyen ők maguk felnöttek; azért is inkább azon vannak, hogy saját magukat és másokat meggyőzzenek arról, hogy a fa csak a felületén rothadt, csak meg kell tisztítani, és minden a legnagyobb rendben lesz.“

Égészen másként alakul a társadalmi pszichológia azokban az országokban, ahol régóta érlelődik a nemzeti felszabadító törekvés, függetlenül attól, hogy Bulgáriáról, Magyarországról, Csehországról vagy Lengyelországról van-e szó. „Bulgáriában — mondja Inszarov a regényben — az utolsó paraszt, az utolsó koldus és én — mi egy és ugyanazt kívánjuk: mindannyiunknak ugyanaz a célja.“

Ilyen egyöntetűségről a társadalmi eszmények terén nehéz lett volna beszélni az akkori Oroszországban. A forradalmi demokraták érezték és felismerték annak szükségességét, hogy az orosz társadalmat összefogják a közös ügy iránti közös odaadásban, de ennek az eszménynek a megvalósításától még messze voltak. Inszarov mint az olyan új ember típusa, aki „tudatosan és teljességgel át van hatva a haza felszabadításának nagy gondolatától, és kész benne cselekvő szerepet vállalni, nem tudott volna a mai orosz társadalomban kifejlődni és megnyilatkozni“ — írja Dobroljubov. De annak a tudatosítása, hogy ilyen emberek vannak a világon, és Oroszország közelében élnek, nagyon fontos feltétele volt az „orosz Inszarovok“ megjelenésének.

Dobroljubov és a többi forradalmi demokrata felismerte, hogy az „orosz Inszarovoknak“ más célokat kell kitűzniük maguk elé, mint amilyenek a bolgár, magyar és egyéb nemzetiségű Inszarovok előtt állnak. Nem harci tettek véghezvitelére — ilyesmire Oroszországban mindig sok hős akadt —, hanem a „hazai törökök“ uralmából és az „aljasság és kicsinyesség társadalmi miliójából“ való felszabadulás végett van szükség az „orosz Inszarovok“ megszületésére. Ez pedig újfajta harcoss tulajdonságok létrejöttét kívánja meg az orosz jellemben. Ezért kell lelkesen üdvözölni az olyan „inszarovi“ (vagyis nemzeti felszabadító) típusú emberek vonásait, akiket gyermekkoruk óta a haza felszabadításának eszméje tart fogva, és annyira összeforrtak vele, hogy — Dobroljubov kifejezése szerint — „számukra más nem létezik, mint ennek az eszmének a győzelme — vagy a halál!“

Szaladjunk előre az időben, és mutassunk rá, hogy ez az embertípus Oroszországban csak fél évszázad múltán, tehát két nemzedékkel azután jött létre, hogy Dobroljubov és elvrokonai harcot indítottak a tettekben megnyilvánuló új emberek megjelenéséért. Ezek a lenini, proletárforradalmi iskola emberei voltak, akik győzelemre vitték az októberi forradalmat. Nem nehéz felismerni a kapcsolatot köztük és a hatvanas évek vezető forradalmárai között. Nem véletlen, hogy Lenin küzdőtársa, Vera Zaszulics a *Mikor jön el az igazi nap?*-ot Dobroljubov legjobb frásának tartotta, mely a „legteljesebben ábrázolja magát a szerzőt, hangulatát, kielégítetlen vágyát, amellyel sürgette az új emberek születését, és aggódó reménységét, hogy azok mielőbb meg fognak jelenni“. Lenin az *Iszakra*

1501. 13. számában Dobroljubov, a forradalmár író jellemzése során elsősorban ugyanerre a cikkre támaszkodott, és átvette belőle a „hazai törökök“ kifejezést*.

Annak a Dobroljubovnak az esztétikai és politikai hitvallása, aki világosan megrajzolta az „elvont elvek“ lovagjait felváltó „új emberek“ eszmei és pszichológiai képét, kitűnően megfelelt azoknak az új elképzeléseknek, amelyeket a hatvanas évek forradalmi demokratái az orosz hazafiságról tápláltak. Oroszországban a haladó gondolkozású emberek már rég elismerték, hogy „a hazafiság nemcsak érdemeink hangsúlyozásában és hibáink leplezésében áll“. A forradalmi demokraták internacionalizmusa még tovább ment, ők egyenesen kijelentették, hogy okukni kell más népek élettapasztalatából. Erről nemcsak Dobroljubov, Csernisevskij és a többiek írtak publicisztikai cikkeikben, de a *Russzkoje szlovo* és a *Szovremennyik* című haladó szellemű folyóiratok szerkesztői is. Így például az utóbbinak az 1859-es programjában a kiadók, Ivan Panajev és Nyikolaj Nyekraszov kurzív szedéssel így jelölték meg a lap fő feladatait: „Az olvasókat közelebbről megismertetni az európai népek életének és történelmének fontosabb jelenségeivel; tanulmányozni az orosz élet és történelem jelenségeit; saját életünkre alkalmazni azokat az eszméket, amelyeket a nyugati népek már kialakítottak a társadalomtudományok és mai életmódjuk terén.“

Még határozottabban foglalt állást ebben a kérdésben Dmitrij Piszarev a *Russzkoje szlovo* 1861. márciusi számában. Az orosz irodalmi újdonságok szemlélését ezekkel a nagy jelentőségű szavakkal kezdte: „Társadalmunk végre kezdi felismerni, hogy kötelesség terheli: megosztani a néppel az ismereteket és eszméket.“ És még többet jelentően fejezte be: a különböző népek közti eszmecsere kérdését beillesztette az orosz társadalmi és állami élet átalakításának általános programjába. Záró soraiban ezt írta: „Miközben megismertetik társadalmunkat az Európában fellelhető állameszmékkel és intézményekkel, tanulmányozzák népünk múltjának tükröződését az irodalomban, az állami, jogi és családi életben, fokról fokra, vonásról vonásra tisztázzák a népi típus jellemző tulajdonságait — publicistáink, tudósaink és művészeink kidolgozzák és a társadalmi tudatba beviszik azt az eszményt, amelyre mai társadalmunk törekszik.“ Jellemző, hogy ugyanebben a számban, közvetlenül Piszarev e szavai után következik egy cikk *Petőfi, a magyar költő* címmel. Nem kétséges, hogy Piszarev, aki a lap egyik fő munkatársa volt, ezt az anyagot már előzetesen ismerte, és amikor kidolgozta az akkori élet-eszmény „fokról fokra“ való kialakításáról szóló tézisét, kétségtelenül sok mindent tudnia kellett a magyarországi életről. Ezen az „Sz. N. P.-ov“ aláírású cikken kívül a *Russzkoje szlovo* még 1860-ban, a 9—10. könyvben ugyanazon szerző tollából közölte a *Reform és katolikus reakció Magyarországon* című cikket; az 1861. februári számban, tehát a Petőfiről szóló anyag kinyomtatása előtti hónapban megjelentette a *Magyarország és Ausztriához fűződő kapcsolatai* című tanulmányt, később pedig, a novemberi számban maga Piszarev publikálta első pamfletjét Metternich kancellárról.

Nem becsülhetjük le annak a ténynek a jelentőségét, hogy Piszarev felhívását az európai élet haladó tapasztalatának felhasználására a *Russzkoje szlovo* ugyanabban a számban közölte, amelyben az első orosz nyelvű ismertetés Petőfiről megjelent. Piszarev szavai mintegy előszót képeztek Petőfi monografikus bemutatásához, s a róla szóló vázlat ilyenformán újabb gyakorlati lépést jelentett a Piszarev megjelölte irányban.

* Dobroljubov „szenvédeyesen gyűlölte a zsarnokságot és szenvédeyesen várta a nép felkelését a »hazai törökök«: az önkényuralmi kormány ellen” — írta Lenin. (Összes Művei 51., 341. — A ford. megjegyzése)

Az „Sz. N. P-ov“ aláírási cikk kapcsán itt azt tartjuk fontosnak hangsúlyozni, hogy különös rokonszenvvel és alapossággal ismerteti Petőfi életének és alkotásának főbb tényeit, nyomatékosan kiemelve a költő közéleti tevékenységét. Petőfit az orosz olvasóközönségnek mint népi költőt és társadalmi harcost mutatja be, aki szemtől szemben állt hazája ellenségével, az osztrák abszolutizmussal. Petőfi személyiségéből, jelleméből, tetteiből a szerző kiválasztotta és hangsúlyozta azokat a vonásokat, amelyek az akkori korszak igazi hősi eszményére ráillettek. Különösen megrázóan írja le a költő halálát a Segesvár melletti csatában, ahol a lengyel Bem József vezénylete alatt álló forradalmi hadseregek, melyben Petőfi is szolgált, a sors iróniája következtében az osztrákok megsegítésére érkező Paszkevics cári hadseregével kellett megütköznie.

Emlékeztetünk arra, hogy ez a cikk azelőtt jelent meg, mielőtt Petőfi első verseit orosz nyelven közölték volna. Még azt is lehetségesnek tartjuk, hogy az adta az utolsó impulzust Mihail Mihajlov forradalmár költőnek, hogy nekifogjon magyarból fordítani. De a kegyvesztett s 1865-ben száműzetésben elpusztult Mihajlov Petőfi-fordításai csak jóval később váltak ismertté az orosz társadalom előtt, s egyelőre Petőfi életrajzának és harcának megismerése megelőzte a lángszavú költő műveinek elterjedését Oroszországban. Ez a tény sokat sejtet, és jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Nem érdektelen azt is megjegyezni, hogy a Petőfiről oroszul megjelent első cikk szerzője, mint ez nemrég tisztázódott, Dobroljubov közeli ismerőse, a neves orosz Balkán-kutató történész, Sz. N. Palauzov volt. A Népművelési Minisztérium hivatalnokaként 1858-ban (mint ezt J. G. Okszman ismert szovjet irodalomkutató kiderítette) közvetlenül részt vett a Pedagógiai Intézet revíziójában, ahol Dobroljubovval ismeretséget kötött. Később az ismeretség felújult köztük, és különösen szorossá vált akkor, amikor Palauzovot kinevezték a *Szovremennyik* cenzorává. Azokban a rendkívüli időkben, amikor — mint említettük — széttöredeztek az élet régi normái, és kialakulóban voltak az újak, az irodalmárok barátkozása cenzorokkal ugyanolyan rendkívüli eset volt, mint az, hogy egy cenzor maga is szerzőként szerepeljen az ellenőrzése alá rendelt folyóiratban. Nem lehet csodálni, hogy Palauzov, aki régóta lelkesen tanulmányozta a balkáni népek történetét, megírt és álneven közölt a *Szovremennyik* 1858. IV. és VIII. számában egy terjedelmes cikket *A dunai fejedelemségek. Havasalföld és Moldva* címmel, mely az egyik első figyelemre méltó munka volt Románia újkori történelméről. Érdekes, hogy e cikk recenziójának szerzőségét (a recenzió ugyancsak a *Szovremennyik*ben, az 1859. III. számban, *Havasalföld és Moldva román fejedelemségek — történelmi-politikai vonatkozásban* címmel jelent meg) sokáig egyöntetűen Dobroljubovnak tulajdonították. Figyelmün kívül hagyva, hogy stílusát és semleges politikai álláspontját tekintve ez a recenzió kevéssé hasonlít a nagy orosz kritikus éles hangú publicisztikájához, egészen az utóbbi időkig, az 1961–1965-ben kiadott *Összes Műveket* is beleértve, következetesen Dobroljubov munkái között szerepelt. Egyik fő bizonyítéknak azt tekintették, hogy a cikk honoráriumát Dobroljubov vette fel. Csak nemrég sikerült Okszmannak tisztáznia, hogy a recenzió lényegében Palauzov saját cikkéről írt ismertetése volt, és Dobroljubov barátja részére vette fel a honoráriumot, aki érthető okokból nem akart a saját nevében szerepelni.

Ezekbe a részletekbe nem mentünk volna bele, ha nem arról a közeli, sőt egyenesen baráti kapcsolatról tanúskodnának, amely az irodalomkritikus Dobroljubov és a Petőfiről Oroszországban elsőként megjelent ismertetés szerzője, Palauzov között fennállt. Ez számunkra elvi jelentőségű dolog, mert e kapcsolat fényében feltételezhetővé válik, hogy Palauzov nem véletlenül választotta a *Russz-*

koje szlovóban közzétett cikke témájául Petőfit, hanem hatással volt rá Dobroljubov *Mikor jön el az igazi nap?* című cikke, melyet cenzorként ő ellenőrzött. Még azt is lehetőnek tartjuk, hogy Dobroljubov előre elolvasta Palauzov Petőfiről szóló cikkét, akár maga a tárgy, akár pedig a szerző — egyúttal írásainak cenzora — iránti érdeklődésből. Dobroljubov könnyen megmagyarázható okokból nem híresztelte el barátságát és nemhivatalos kapcsolatát Palauzovval, és még magánlevelezésében is csak a szükséges esetben és akkor is óvatosan írt róla, mint például A. P. Zlatovrackijnak 1859 végén küldött levelében.

Bizony szűk volt még akkor azoknak az embereknek a köre, akik várták az új idők eljövételét, és erejükhez mérten szorgalmazták közeledését!

Amikor Dobroljubov meghalt (1861 novemberében), és Mihajlovot száműzték Szibériába (ugyanazon év decemberében), Oroszországban éles fordulat következett be a „Krím előtti idők“ felé, ahogy valamikor Dobroljubov kifejezte, vagyis visszatérés a Miklós cár uralkodása alatti rendszerhez, amely minden eleven gondolatot fékezni igyekezett. (Nem véletlenül nevezte Sevcsenko I. Miklóst „a mi nagy fékünk“-nek.) De az önkényuralom nehézkes gépezete már nem volt képes megállítani az orosz társadalom demokratikus erőinek növekedését, és visszafordítani forradalmasulásának folyamatát. Ez a gépezet üresjáratban csikorogott, annál inkább, mert már magában az „apparátusban“ is megjelentek olyan emberek, akik ha nem is hangos szóval, de magukévá tették a forradalmi demokraták haladó gondolatait. Még a közismerten óvatos Palauzov, a Petőfiről szóló első cikk szerzője is, bár a hatóságok bizalmát élvezve cenzori teljhatalomhoz jutott, váratlanul elkövette azt a nyilvánvalóan „óvatlan“ tettet, hogy a pétervári értelmiség harminc neves képviselője között ő is aláírta az említett Mihajlov forradalmár költő 1861. szeptemberi letartóztatása ellen benyújtott tiltakozást.

Gáll Erzsébet fordítása

Vígh Tamás: Petőfi